

ДАНИЛИЧ В. С.

Київський національний лінгвістичний університет

КАСТИЛЬСЬКИЙ ДІАЛЕКТ В РАКУРСІ ІБЕРО-РОМАНСЬКОЇ ДИГЛОСІЇ

У статті аналізуються специфіка конкретної мовної реальності доби становлення національної мови та національної літератури Іспанії, а також особливості формування кастильського діалекту.

Ключові слова: діалект, народна латина, кастильська мова, білінгвізм, диглосія.

В статье анализируется специфика конкретной языковой реальности эпохи становления национального языка и национальной литературы Испании, а также особенности формирования кастильского диалекта.

Ключевые слова: диалект, народная латынь, кастильский язык, билингвизм, диглоссия.

The subject under the analysis in the article is the specificity of a certain language reality of the age of the formation of Spanish national language and literature, and the peculiarities of Castilian dialect shaping.

Key words: dialect, vulgar Latin, Castilian language, bilingualism, diglossia.

Перші свідчення щодо існування кастильського діалекту як продовження місцевого різновиду народної латини датуються X століттям. Спочатку це був діалект невеликої етнополітичної спільноти – ряду сільських поселень на північному сході від Бургоса, що межують з Кантабрією та Басконією. Історичні умови, у яких формувався кастильський діалект у найменш романізованому регіоні Піренейського півострова, визначили подальшу його долю.

Образно, лаконічно і чітко представлена Мануелем Секо характеристика особливостей цього народу, що має найбезпосередніше відношення до визначення на соціально-політичному й етнополітичному категоріальному рівнях ранніх етапів становлення кастильської мови:

“¿Cómo creció desde su humilde cuna hasta llegar a ser una de las grandes lenguas del mundo? La particular situación de aquella primera Castilla, tierra de fortalezas, línea defensiva de los reyes de León, expuesta constantemente al peligro del enemigo moro, constituida por gentes que – a diferencia de sus señores, los asturiano-leoneses – no se sentían ligadas a una tradición romano-visigoda, dio a los castellanos un espíritu

revolucionario, independiente y combativo, que se reflejó en su conducta política, en sus costumbres y en su lenguaje” [1:31].

“Як вона піднеслася зі своєї простої колиски і стала однією з великих мов світу? Незвичайна ситуація тієї першої Кастилії – землі фортець, оборонних ліній королів Леона, що постійно відчували загрозу з боку ворожих маврів, – людей, які, на відміну від своїх панів, астура-леонців, не вважали себе зв’язаними романо-вестготською традицією, – дарувала кастильцям революційний, незалежний і войовничий дух, що відбився в їхніх політичних справах, звичаях і мові”.

Питання, поставлене Мануелем Секо, – це не просто риторичне питання. По суті воно транспонується на характеристику складних й багатоканальних процесів формування етнополітичного ландшафту на Піренейському півострові за доби Раннього і Пізнього Середньовіччя.

Було б неправильно випустити з уваги культурно-історичні свідчення особливостей віддзеркалення тогочасної парадигми “картини світу” в епосі перших літературних пам’яток Іспанії. Певною мірою вірогідність свідчень про престиж “кастильської” мови підтверджується явно національно-маркованим пафосом анонімного співця того краю у XII столітті.

У 10-ти кілометрах на північ від Бургоса, на березі річки Ув’єрни, розташовано Бівар – родове володіння національного епічного героя середньовічної Іспанії Родріго Діаса:

*“Mio Çid movió de Bivar pora Burgos adeliñado,
assí dexa sus palaçios yermos e desheredados”* (7, 11-12).

“Виїхав мій Сід на Бургос з Бівара, / Безлюдно, сиротливо стоїть його замок” (Наш переклад “Пісні про мого Сіда” тут і далі в тексті статті враховує російський переклад Б.І.Ярхо і Ю.Б.Корнєєва).

*“Allí pienssan de aguijar, allí sueltan las riendas.
A la exida de Bivar, ovieron la corneja diestra,
e entrando a Burgos oviéronla siniestra”* (ibid., 11-12).

“Ось опустили повіддя, ось пришпорили сміло. / Під Біваром ворона праворуч летіла, / Як під Бургос прийшли, полетіла ліворуч”.

У даних поетичних фрагментах позначаються національно фоново забарвлені конкретні топоніми – *Bivar, Burgos* як назви певних географічних об’єктів, відомих з героїчної епохи Реконквісти. У другій

половині X століття, при Фернані Гонсалесі, Бургос стає столицею графства Кастилії, а в 1074 році батьківщина Сіда перетворилася в столицю Старої Кастилії і зберігала це положення доти, поки королівська резиденція не була перенесена в Толедо (1087 р.).

Багатовікова драматична історія народів Піренейського півострова – на певному етапі їх соціально-економічного і політичного розвитку – поставила Кастилію в домінуюче положення серед етнополітичних об'єднань цього регіону Європи, що значною мірою зумовило обставини, за якими кастильська мова закріплюється в усіх царинах внутрішньодержавного спілкування, передусім в Кастилії, поступово витісняючи тут місцеві різновиди народної латини. Незважаючи на відсутність прямої залежності фонетико-граматичної будови мови від її зовнішньої історії, певні історичні події й умови соціально-політичного характеру впливають на розвиток мови. До факторів, які особливо впливають на розвиток мови, відноситься зміна мови даним суспільством, що припускає стадію білінгвізму. Дослідження білінгвізму, за визначенням, є не дослідження мов чи мови взагалі, а дослідження ситуації володіння двома мовами. В епоху Середньовіччя народи Іспанії ще не консолідувалися в єдину державу, тому і мовна реальність визначається в цю епоху двомовністю, тобто одночасною присутністю в одному суспільстві двох різних форм лінгвальної і культурної традиції. Зрозуміло, тут необхідно взяти до уваги історичні умови двомовності.

З хронологічної точки зору середньовічна латинь сучасна романським мовам, що народжувалися. Ця середньовічна латинь не була розмовною мовою (*sermo vulgaris*) якогось певного народу. “Романські діалекти являють собою у своєму сучасному виді новітній етап живої (неписемної, народної, чи вульгарної, як її часто називають) латині в тому виді, як вона склалася на ґрунті іншомовних територій, завойованих Римом, і змінювалася потім протягом історії в умовах зовнішнього контакту з іншими мовами і внутрішніх соціальних і політичних перебудов даної країни” [2:45]. Проте середньовічна латинь продовжує вживатися в науці, дипломатії, художній літературі, юриспруденції, у католицькій церкві. Отже, після того, як народна латина, що стала основою формування сучасних романських мов, припинила своє існування, середньовічна латина залишається єдиною писемною мовою

для всієї Західної Європи, тобто бути невід’ємною частиною громадського, політичного, культурного, інтелектуального, наукового тощо життя суспільства.

Ще у XVI столітті латинь продовжувала залишатися переважно літературною і науковою мовою [3:179]. Латинською мовою розмовляли в університетах, колегіях, монастирях. Латиною відбувалися, як у ряді західних університетів і в наш час, урочисті акти, захищалися дисертації не лише з філософії і теології, але й з інших наук. Латиною писалися книги і навіть деякі лінгвістичні праці, зокрема, посібники з граматики. “У багатьох випадках, – як зауважує Ю.С. Степанов, – реальна ситуація виявляється більш складною. Так, у Франції XI-XII ст.ст. ми знаходимо, напевне, не дво-, а тримовність: 1) латина – літературно-писемна мова державної адміністрації, церкви, науки і т.д.; 2) народна французька мова – в її різних регіональних варіантах (Іль-де-Франс, Пікардія, Бургундія і т.д.); 3) третя – до певного ступеня уніфікована, літературно-писемна мова “Пісні про Роланда” та інших творів того ж роду. Аналогічне становище і в Іспанії, де вже в “Пісні про мого Сіда” фіксується чимало норм майбутньої національної іспанської мови” [4:187].

Отже, у результаті особливих суспільних умов мовна ситуація в Іспанії в Середні віки характеризується трьома регістрами: 1) літературно-писемна латинська мова; 2) народна іспанська у її різних регіональних варіантах: кастильському, галісійсько-португальському, леона-астурійському, каталанському, наварро-арагонському; 3) літературно-писемна мова “Пісні про мого Сіда” (певною мірою уніфікована).

Дану мовну ситуацію Ю.С. Степанов та інші вчені кваліфікують переважно як “диглосія” – від грецьк. δι „два” і γλῶσσα “мова” [там само]. З ідеєю про соціальну диглосію ми вперше зустрічаємося в працях О.О. Шахматова, який висунув цікаву гіпотезу про те, що в епоху Київської Русі в місті Києві створювалася своєрідна мовна ситуація. Ця ситуація визначалася існуванням двох соціально-функціональних типів наддіалектної мови, що у своїй сукупності представляла мову провідного міського центра. “Мова Києва, – писав учений, – в обох її видах – мова міських класів і мова духовенства – переходила звідси в інші центри стародавньої Русі, а з цих центрів вона різними шляхами просочувалася й у сільське середовище, у саму гущавину народних мас” [5:81].

У процесі становлення іспанської мови, відзначав М. Кріадо де Валь, найбільш активним фактором був не літературний приклад меншості, як це було в Італії, не особливе мовлення аристократії, не гарний мовний смак освіченої буржуазії, як це було у Франції, “а народна мова – насамперед та, що існувала в Кастилії, – яка майже без опору була сприйнята письменниками і придворною аристократією. [...] Починаючи вже з класичного періоду, як авторитет у мовній сфері визнаються – навіть такими ученими авторами, як Хуан де Вальдес, – народні прислів’я” [6:203].

У розглянуту епоху створення перших літературних пам’яток Іспанії народна іспанська і кастильська мова “Пісні про мого Сіда” – диглосія, а обидві ці мови, з одного боку, і латина, з іншого, демонструють особливий соціально-мовний феномен – двомовність. У світлі сказаного питання про історичний розвиток мови співвідноситься (прямо або через ті чи інші проміжні ланки) з дійсністю, з роллю людей у процесі функціонування мови, в чому саме й виявляється її глибинна соціальна природа.

Отже, мовна реальність розглянутої епохи визначається двомовністю, і на тлі цієї двомовності створюються літературні пам’ятки з фактами історії суспільства і з фактами мови: культурних і духовних цінностей народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Seco M. Gramática esencial del español. Introducción al estudio de la lengua* / M. Seco. – Madrid: Aguilar, 1972. – 260 p.
2. *Шишмарев В. Ф. Очерки по истории языков Испании* / В. Ф. Шишмарев. – М.-Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1941. – 338 с.
3. *Васильева-Шведе О. К. Бернардо Хосе де Альдрете и лингвистическая теория в Испании XVIII в.* / О. К. Васильева-Шведе // *Ibérica. Кальдерон и мировая культура* / отв. ред. Г. В. Степанов. – Л. : Наука, Ленинградск. отд-ние, 1986. – С. 179–189.
4. *Степанов Ю. С. Основы общего языкознания* / Ю. С. Степанов. – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1975. – 272 с.
5. *Десницкая А. В. О традициях социологизма в русском языкознании* / А. В. Десницкая // *Теория языка, методы его исследования и преподавания* / К 100-летию со дня рождения Л. В. Щербы. – Л. : Наука, Ленинградск. отд-ние, 1981. – С. 79–87.
6. *Criado de Val M. Teoría de Castilla la Nueva: La dualidad castellana en los orígenes del Español* / M. Criado de Val. – Madrid : Gredos, 1960. – 382 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Poema de mio Cid*. – [6-a ed. corregida y notas por Ramón Menéndez Pidal de la Real Academia Española]. – Madrid : Espasa-Calpe, S.A., 1951. – 299 p.